

иқтисодий ривожланишнинг йўл ва йўналишларини танлашда, ижро ҳокимияти кадрларини шакллантиришда сиёсий партияларнинг ўрни ва роли салмоқли ва самарали эканлиги маълум. Сиёсий партияларнинг ўзаро ҳамда сиёсий партиялар билан ҳокимият ўртасидаги соғлом рақобат жамият ривожланишининг энг тўғри йўналишларини белгилаб олишга ёрдам берадиган механизмдир, дейилса муболаға бўлмайди¹.

Ижро ҳокимияти фаолияти юзасидан жамоатчилик назоратини олиб борадиган субъектлар тизимида сиёсий партиялар, касаба уюшмалари каби жамоат ташкилотлари муҳим роль ўйнайди. Айниқса, сиёсий партиялар ва улар вакил қилган депутатлар ижро ҳокимияти таркиби ва тизимига кирувчи вазирликлар ва бошқа давлат органлари фаолияти устидан кенг жамоатчилик назоратини амалга оширишлари зарур.

Н. Жамолов
Фалсафа ва ҳуқуқ
институти тадқиқотчиси

ҚОНУН ЙЎЛ ҚЎЙМАГАН ВА ҚОНУН ЙЎЛ ҚЎЙГАН ҲАРАКАТЛАР – ЮРИДИК ФАКТ СИФАТИДА

Юридик фактларни классификация қилишнинг асосий ва бош мезони эркининг ифодаланиши ҳисобланса, бугунги кундаги юридик фактларни турларга бўлишнинг аҳамияти жиҳатидан иккинчи даражадаги мезон бу юридик ҳаракатларни эркин ифодаланишининг ҳуқуқ нормалари мослигидан келиб чиқиб, ҳуқуқ йўл қўйган ҳаракатлар ва ҳуқуқ йўл қўймаган ҳаракатлар – ҳуқуқбузарликка бўлиниши ҳисобланади.

Юридик ҳаракатларни ҳуқуқ йўл қўйган ва ҳуқуқ йўл қўймаган ҳаракатларга бўлиниши қатъий ва баҳс мунозарларда холи эмаслигини таъкидлаб ўтиш лозим. Зеро бу мезон айрим ўринларда у ёки юридик ҳаракатларга тавсиф бериш имконини бермаслиги мумкин.

Хусусан, адабиётларда узоқ муддат мобайнида ҳақиқий саналмайдиган битимни ҳуқуқ йўл қўйган ҳаракат (битим) сифатида эътироф этиш масаласи бўйича мунозара кетмоқда. Ҳақиқий бўлмаган битимлар ҳуқуқий табиатини таҳлил қилиб, бир гуруҳ олимлар уни битимнинг бир тури деб ҳисоблашади ва бунда ҳақиқий эмаслиқни битимнинг ўзига эмас унинг оқибатига оид деб эътироф этишади. Бошқа гуруҳ муаллифлар эса битим ҳақиқий эмас ва шу сабабли у ҳуқуқий эмас, бундай битимни ҳуқуқ йўл қўйган ҳаракатлар жумласига қўшиб бўлмайди ва ўз навбатида, у битим ҳисобланмайди, деган хулосага келишади. Учинчи гуруҳ олимлари эса, бундан қатъийроқ нуқтаи назарни билдиришиб, ҳақиқий саналмайдиган битимларни ҳуқуқбузарлик дею ҳисоблашади. Мазкур мунозараларнинг узоқ давом этаётганлиги ва кескинлиги қисман “битим” тушунчасини аниқлашдаги номувофиқликлар билан боғлиқ бўлса, қисман бошқа сабаблар билан боғлиқ².

Мазкур тадқиқот мақсадини амалга ошириш учун ушбу мунозараларни тўлиқ изоҳлаш ва уларга баҳо беришга эҳтиёж мавжуд эмас, чунки ушбу масала, юридик фактларнинг ҳуқуқ йўл қўйган ёки ҳуқуқ йўл қўймаган турларга бўлинишида асосий омил саналмайди.

Юридик ҳаракатларни ушбу мезон асосида классификация қилиш доирасида уларни тўлиқ чегаралаш учун бир вақтнинг ўзида юридик ҳаракатларнинг ҳақиқий эмаслиги масаласини, яъни юридик факт таркибида нуқсон бор бўлгандаги вазиятни ҳам кўриб ўтиш лозим. Ҳақиқий эмаслик масаласи фақат субъектларнинг эрки ифодаланадиган юридик ҳаракатлар – юридик фактлар (ҳаракат деб эркининг ифодланишига айтилади³) фикримизча, муайян бир мунозараларга сабаб бўлмайди. Инсон

¹ Беков И. Сиёсий партиялар – фуқаролик жамиятининг муҳим институти // “Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтларини шакллантириш масалалари: назария ва амалиёт” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. – Т., 2007. – Б. 203.

² Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. – М.: Юрлитинформ, 2002, с. 12-19; Гутников О. В. К вопросу о понятии недействительных сделок / Недействительность в гражданском праве: проблемы, тенденции, практика / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2006, с. 78-86.

³ Мейер Д. И. Русское гражданское право. В 2-х ч. По исп. правл. и доп. 8-му изд. – М.: Статут (Классика российской цивилистики), 2003, с. 175.

эркидан ташқарида содир бўладиган юридик ҳодисаларга нисбатан ҳақиқий эмаслик масаласи эса муайян муаммоларга сабаб бўлиши мумкин.

Юридик ҳаракатларни ҳуқуқ йўл қўйган ва ҳуқуқ йўл қўймаган ҳаракатларга бўлиниши тўғрилигини танқид қилиб, юридик ҳаракатларни рухсат этилган ва рухсат этилмаган турларга бўлишни таклиф қилиш мумкин. Бу таклиф нафақат таснифлашнинг атамалар бўйича фарқини, балки моҳияти бўйича ҳам фарқини аниқлаш имконини беради.

Юридик ҳаракатларни рухсат берилган ва рухсат берилмаганга бўлиш янги классификация эмас ва бу классификациядан илгари ҳам фойдаланилган. Юридик ҳаракатларни рухсат этилган ёки рухсат этилмаганган бўлар экан ҳуқуқшунослар ҳаракат қилаётган шахснинг юридик оқибат яратишга қаратилган эрки белгисидан келиб чиқади (бу классификация бугунги кунда ҳам ҳуқуқий ҳаракатларни юридик ҳужжатлар ва юридик хатти-ҳаракатлар ажратиш учун фойдаланилади).

Бошқача айтганда, рухсат берилган ҳаракатлар деганда, ҳуқуқий муносабатни белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга йўналтирилган ҳаракат тушунилади; рухсат этилмаган ҳаракат ҳаракатланувчи шахснинг эркидан ташқарида содир бўладиган, бироқ юридик оқибатни юзага келтирмайдиган ҳаракат ҳисобланади¹. Замонавий адабиётларда рухсат этилмаган ва рухсат этилган ҳаракатларга оид кўрсатмалар учрайди, бироқ улар бу ўринда ҳуқуқ йўл қўйган ва ҳуқуқ йўл қўймаган ҳаракатларнинг синоними сифатида қўлланилади.

Таклиф этилаётган классификация замонавий шароитларда фойдаланиш юридик ҳаракатларни ҳуқуқнинг умумий йўл қўйилганлигига эркининг ифодаланиши мувофиқлигидан келиб чиқиб, рухсат этилмаган ҳаракатлар (қонунда бевосита тақиқланган ҳаракатлар) ва рухсат этилган ҳаракатлар (қонунда умумий жиҳатдан рухсат этилган ҳаракатлар)га бўлинади. Юридик фактларни ҳуқуқий ва ҳуқуққа хилоф турларига бўлиниши билан таклиф этилаётган классификация ўхшаш бўлса-да, юридик ҳаракатларни иккиёқлама ёндашув асосда бўлишни истисно этади ва унинг турларига нисбатан аниқ тавсиф бериш имкониятини яратади.

Юридик ҳаракатларни рухсат этилган ва рухсат этилмаган турларга бўлиш ҳуқуқий воқъеликнинг барча соҳаларини қамраб олади ва икки қарама-қарши ҳолатнинг мавжудлиги билан тавсифланади. Бир томондан бу *рухсат этилган ҳаракатлар* – *фуқаролик муомаласи учун нормал юридик оқибатларни юзага келтирадиган ва тартибга солувчи нормаларни қўллашни талаб этадиган ҳаракатлар ҳисобланса*, иккинчи томондан, *рухсат этилмаган ҳаракатлар* – *фуқаролик муомаласини бузадиган, уни тиклаш эҳтиёжини вужудга келтирадиган ва натижада қўриқловчи нормалар татбиқ этилишини талаб этадиган хатти-ҳаракатлар сифатида эътироф этилади*.

Рухсат этилган ҳаракатлар деганда, қонунда умумий рухсат мавжуд бўлган, яъни амалдаги қонунчиликда бевосита тақиқ белгиланмаган ҳаракатлар тушунилади. Рухсат этилган ҳаракатлар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- битим тузиш;
- давлат органи ёки ўзини-ўзи бошқариш органи томонидан ҳужжатлар қабул қилиш;

- ким ошди савдоларини ўтказиш;
- юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказиш;
- юридик шахс органи томонидан қарор қабул қилиш;
- қимматбаҳо қоғозларни чиқариш.

Умуман олганда, қонунда умумий рухсатнинг мавжудлиги ушбу ҳаракатларни суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилишига тўсқинлик қилмайди, агар уларни амалга оширишда қонун белгиланган аниқ қоидалар бузилган бўлса. Ушбу ҳаракатларни ҳақиқий эмас деб топиш учун эса, умумий қоидага кўра махсу даъво кўзғатиш талаб этилади. ФКнинг 12-моддаси умумий қоидадан истисно тариқасида давлат органининг ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг қонунга зид ҳужжати суднинг қўлламаслиги қоидасини белгилайди. Яъни, махсус даъво кўзғатилмаганда суд муайян маъмурий ҳужжатни қонунга мувофиқ эмаслиги тўғрисида хулоса чиқариши мумкин.

Ушбу ҳолатга яққол мисол сифатида низоли битимни кўрсатиб ўтиш мумкин.

ФКнинг 113-моддаси назарияда узоқ муддатдан бери мавжуд бўлган ҳақиқий бўлмаган битимларни суд ҳақиқий эмас деб топганлиги сабабли (низолари битим) ёки бундай деб топилишидан қатъи назар ҳақиқий эмас деб ҳисобланадиган (ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган битим) битимларга бўлиниши белгилайди.

Шу билан бирга ФКнинг 113-моддаси 1-қисми ҳақиқий бўлмаган битимлар жумласига низоли битимлардан фақат махсус даъво кўзғатиш бўйича суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилганларининг киритиш мумкинлигига рухсат беради. Мазкур даъво бўйича суд қарори чиқарилгунча низоли битим одатдаги (ҳақиқий) битим ҳисобланади ва ўз табиатига кўра тегишли ҳуқуқий оқибатни юзага келтиради, бундай даъво мавжуд бўлмаганда (ўз навбатида суд қарорининг ҳам мавжуд бўлмаслиги) амал қилишда давом этади. Ўз навбатида қонун айрим “нуқсонли” битимлар мавжуд бўлишига имконият беради ва уларни юридик оқибатлари билан бирга суд томонидан ҳақиқий эмас деб топиш йўли билан бекор қилишни назарда тутди. Айнан суд қарори ҳуқуқни қўллаш фаолияти натижаси сифатида орқага қайтиш кучи билан низоли битимни бекор қилади: суд қарорининг қабул қилиниши билан мавжуд бўлган барча оқибатлар “орқага қайтади”. Суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилмагунча ҳар қандай низоли битим ҳақиқий ҳисобланади ва шубҳасиз, рухсат этилган ҳаракатлар жумласига киради.

Юридик ҳаракат сифатидаги давлат органи ёки ўзини-ўзи бошқариш органи томонидан чиқарилган ҳужжатни таҳлил этишда ҳам ушбу фикрга монанд хулосаларга келиш мумкин.

Давлат органи ёки ўзини-ўзи бошқариш органи томонидан ҳар қандай ҳужжатни чиқариш рухсат берилган ҳаракат ҳисобланади, бироқ ФКда бундай ҳужжатларни қонун ҳужжатларига мувофиқ бўлмаган ҳамда фуқаронинг ёки юридик шахснинг фуқаролик ҳуқуқларини ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузадиган ҳужжати суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилиши мумкинлиги белгиланган (ФКнинг 12-моддаси 1-қисми). Мазкур модда суд ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топган тақдирда, бузилган ҳуқуқ ушбу Кодекснинг 11-моддасида назарда тутилган усулларда ҳимоя қилиниши кераклигини назарда тутди. Мазкур фикрларни хулоса қилиб, айтиш

¹ Дормидонтов Г. Ф. Указ. соч

мумкинки, давлат органлари ва ўзини-ўзи бошқариш органларининг ҳужжати суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилгунига қадар, шубҳасиз, йўл қўйилган ҳаракатлар жумласига киради.

И.Р. Рустамбеков
Аспирант ТГЮИ

ДОМЕН НОМЛАРИГА ДАЪВОГАРЛАР ВА УЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИ

Интернет, янги, хали тўлиқ амалга оширилмаган коммуникацион имкониятларни вужудга келтириши билан бир вақтда, интеллектуал мулкни муҳофаза қилиш ва низоларни ҳал этиш билан боғлиқ ўзига хос муаммоларни ҳам вужудга келтирди¹.

Хозирда дунё миқёсида товар белгилари эгалари кўплаб олдиндан ўзига тегишли бўлмаган товар белгиси кўринишидаги домен номларини рўйхатдан ўтказган шахслардан ушбу домен номларини қиммат нархда сотиб олиши керак бўлмоқда².

Домен номларига даъвогарлар илгари биров рўйхатдан ўтказган доменга нисбатан ўз ҳуқуқлари борлигини турли хил далиллар билан асослашга ҳаракат қиладилар. Амалиётда ва халқаро тажрибада киберсквоттерлар томонидан эгаллаб олинган доменларга даъво билан арз қилиш ҳолларигина эмас, балки виждонли фойдаланувчилардан доменларни тортиб олишга уринишлар қайд этилган. Буни кўп сонли хорижий суд амалиёти тасдиқлайди.

Ўзига хос индивидуаллаштириш воситаси саналган домен номи билан боғлиқ бўлган низони кўриб чиқишнинг техник ва ҳуқуқий хусусиятларини, шунингдек бундай ишнинг иштирок этувчилари баъзан турли давлатларнинг резидентлари бўлишини эътиборга олиб, Бутунжаҳон Интеллектуал мулк ташкилоти домен номлари билан боғлиқ низоларни ҳал қилишнинг бутунлай янгича тизимини яратди.

Ушбу тизим “Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy” (“Домен номларига доир низоларни кўриб чиқиш ягона сиёсати”, UDRP) ҳужжати ва унга мувофиқ қабул қилинган Низоларни кўриб чиқиш қоидаларига асосланади. Махсус Арбитраж марказлари доирасида ташкил этилган комиссиялар айна шу тизимдан фойдаланиб товар белгиси эгаси ва ўхшаш домен номининг эгаси ўртасидаги низо бўйича қарорлар чиқарадилар. Қарорларнинг қонунчилиги домен номини рўйхатдан ўтказиш шартномасидаги далилий изоҳ билан таъминланади. Мазкур далилий изоҳга мувофиқ домен номининг эгаси бундай нисони кўришга розилик беради. Ушбу ҳужжатларга мувофиқ домен номига бўлган ҳуқуққа доир низолар 40 дан ортиқ миллий домен зоналарида ва бир нечта халқаро домен зоналарида кўрилади, шу тариқа бутун жаҳондаги домен номлари эгаларининг 80% дан ортиғи қамраб олинади³.

Домен номларига доир низоларни кўриб чиқиш ягона сиёсатининг қабул қилинишига янги таомил – низоларни кўриб чиқиш доирасида эътироф этилиши ва муҳофаза қилиниши лозим бўлган ҳуқуқлар ҳажми хусусида мутахассисларнинг кўп сонли баҳс-мунозаралари туртки берди. Фирма номлари,

¹ Hornic J.F., Gelachins Y.J. Evolving Internet intellectual property issues // TW. – 1998/99. – №113. – P. 26–33.

² Wood N. Domain names around the world. Strategies for Internet protection and peace in mind // TW. – 1998. – № 103. – P. 35–38.

³ Минков А.М. Единообразная методика рассмотрения споров о доменных именах – UDRP // Тез. докл. Четвертая всероссийская конференция «Право и Интернет: теория и практика» – М., 2002. – С.29–31.